

ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються економічні, фінансові і правові аспекти, проблеми і перспективи розвитку малого підприємництва в Одеській області. Аналізуються позитивні і негативні наслідки розвитку цього процесу для регіону. Пропонуються шляхи подальшого ефективного розвитку.

In the article examined economic, financial and legal aspects, problems and prospects of development of small enterprise, are examined in the Odessa area. The positive and negative consequences of development of this process are analysed for a region. The ways of subsequent effective development are offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах економічної кризи важливі усі заходи щодо виходу з нього. Мале підприємництво – це форма само зайнятості населення в умовах, коли держава не в змозі повністю забезпечити своє населення роботою. Тому розвиток цієї сфери діяльності є дуже важливим.

Аналіз публікацій і досліджень останніх років. Тематикою підприємництва взагалі і малого в тому числі займається велика кількість фахівців [1-6]. Вони вивчають різні аспекти цієї проблеми: економічні, галузеві, територіальні, інтеграційні, інноваційні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, питання особливостей розвитку малого підприємництва в області вивчено недостатньо. До того ж ситуація досить динамічно змінюється і потребує постійного моніторингу.

Постановка завдання. Метою даної публікації є аналіз проблем малого підприємництва в Одеській області для розробки пропозицій щодо подальшого його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Закону України [7, 8] малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн. грн. Попередньою редакцією закону обсяг реалізації був рівні 500 тисяч євро, що за курсом НБУ у жовтні 2008 р. дорівнювало приблизно 3,7 млн. грн.

Таким чином, за рахунок розширення критеріїв визначення малих підприємств збільшиться їх чисельність і, тим самим, автоматично зросте їхній внесок у ВВП (табл. 1).

Кількість малих підприємств неухильно зростає, збільшується їхня питома вага на 10000 наявного населення, а частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг знижується, що свідчить про реальні проблеми, які існують у цій сфері економічної діяльності. У 2007р. в Одеській області діяло 20500 підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності (без врахування банків, фермерських господарств та фізичних осіб-підприємців) (табл. 2).

Переважна частина малих підприємств області (30%) зосереджена в торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Майже чверть підприємств працює у сфері здійснення операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям [9]. За територіальною ознакою близько 70% загальної кількості підприємств розташовані в обласному центрі.

Таблиця 1

Основні показники розвитку малих підприємств України [10]

	Кількість малих підприємств, одиниць	Кількість малих підприємств в у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	Середньорічна кількість зайнятих ¹ працівників на малих підприємствах, тис. осіб	Середньорічна кількість найманих ² працівників на малих підприємствах, тис. осіб	Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості	Частка малих підприємств в у заг. обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг
2000	217930	44	1730,4	1709,8	15,1	8,1
2001	233607	48	1818,7	1807,6	17,1	7,1
2002	253791	53	1932,1	1918,5	18,9	6,7
2003	272741	57	2052,2	2034,2	20,9	6,6
2004	283398	60	1978,8	1928,0	20,2	5,3
2005	295109	63	1890,4	1834,2	19,6	5,5
2006	307398	66	1816,6	1746,0	19,0	4,8
2007	324011	70	1748,1	1674,2	18,4	4,4

Таблиця 2

Кількість малих підприємств за галузевою ознакою [11]

Роки	Промисловість	Обробна промисловість	Оптова та роздрібна торгівля	Транспорт	Операції з нерухомістю, здавання під найм, послуги юридичним особам
2005	1114	1099	3182	909	2710
2006	1123	1108	3175	915	2718

Кількість підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності у розрахунку на

10 тис. осіб наявного населення по області більша за середню по країні і продовжує зростати: у 2007р. вона складала 86 одиниць проти 80-ти у 2006р. По деяких містах та районах Одеської області цей показник значно перевищує середньообласний: у м. Іллічівську він дорівнює 185 одиницям, у м. Одесі – 141, Овідіопольському районі – 121, м. Теплодарі – 110. Найменша кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у Фрунзівському і Котовському районах (13 та 14 одиниць відповідно).

Протягом 2007р. в області було створено 2060 нових малих підприємств або 10% від загальної кількості, що на 350 одиниць або на 20% більше, ніж у 2006р. В умовах підвищення показників розвитку малого підприємництва, все ще залишається невисокою середня заробітна плата працівників малих підприємств (1138 грн.) її рівень вдвічі нижчий, ніж на великих та середніх підприємствах. Однією з причин є тінізація малого бізнесу, коли в умовах високих податків одна зарплата нараховується офіційно, а інша її частина отримується «у конвертах». Суттєвою є частка збиткових підприємств – понад третини загальної кількості – це також може частково бути пов'язано із тінізацією, коли підприємства не показують у звітності весь свій прибуток.

У 2007р. фактично реалізовували продукцію (виконували роботи та надавали послуги) 15086 підприємств або три чверті від загальної кількості підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності області. Ними було реалізовано продукції та надано послуг у діючих цінах на суму 88 млрд. грн. проти 70 млрд. грн. у 2006р.

Більше половини загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг), належить торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 52%. Крім торгівлі найбільш суттєвими за обсягами реалізованої продукції (робіт, послуг), є промисловість – 17% і діяльність транспорту та зв'язку – 14%. Найбільша заробітна плата була у робітників фінансової сфери, транспорту і зв'язку. Найменша – в рибальстві і сільському господарстві (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість працівників та заробітна плата за видами економічної діяльності за січень-вересень 2008р. [9]

	Середньо-облікова кількість штатних працівників, осіб	Середньомісячна заробітна плата		
		одного штатного працівника грн.	у % до січня-вересня 2007р.	у % до середнього рівня по економіці
Всього	547802	1578	135,0	100,0
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	41564	786	139,4	49,8
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	1628	957	117,3	60,7
Рибальство, рибництво	1379	570	138,6	36,2
Промисловість	78332	1697	132,9	107,5
Будівництво	25261	1347	114,6	85,4
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	45031	1229	133,3	77,9
Діяльність готелів та ресторанів	4694	1020	132,2	64,6
Діяльність транспорту та зв'язку	89293	2393	134,1	151,6
діяльність наземного транспорту	15377	1934	119,7	122,6
діяльність водного транспорту	5517	1299	132,3	82,3
діяльність авіаційного транспорту	278	1827	174,9	115,8
додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	54330	2736	125,5	173,4
діяльність пошти та зв'язку	13791	2002	134,4	126,9

Фінансова діяльність	17574	2736	130,6	173,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	33534	1506	128,9	95,4
дослідження і розробки	4408	1571	135,4	99,6
Державне управління	31071	2316	133,5	146,8
Освіта	91005	1299	136,5	82,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	66138	1129	139,9	71,6
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	21298	1185	141,2	75,1
діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	5040	1132	145,0	71,7

Максимальний обсяг реалізованої продукції мали підприємства забезпечили у районах: Ананьївському – 40%, Великомихайлівському – 36%, Ізмаїльському – 35%, найменший – у м.Южному – 2%, м.Іллічівську – 4%, Білгород-Дністровському районі – 5%.

Для покращення свого виробничого потенціалу малими підприємствами області у 2007р. було освоєно близько 2 млрд.грн. валових капітальних інвестицій. Це склало 18% від загального обсягу валових інвестицій підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності області.

Серед промислових видів діяльності найбільший збиток отримали підприємства переробної промисловості (25 млн. грн.), в основному за рахунок підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Харчова промисловість займає одне з провідних місць в області. До неї відноситься кожне сьоме мале промислове підприємство (у 2006р. – кожне шосте). 41% цих підприємств зосереджені в Одесі. Крім обласного центру домінують Овідіопольський, Ізмаїльській, Комінтернівський райони. П'ята частина малих підприємств займаються виробництвом хліба та хлібобулочних виробів, шоста – виробництвом напоїв, восьма – м'яса та м'ясних продуктів, десята – борошномельно-круп'яної продукції.

На малих підприємствах харчової промисловості у 2007р. було зайнято 2219 найманих працівників. За останні роки простежується стійка тенденція до зниження цієї кількості. Це свідчить про підвищення рівня продуктивності праці та застосування підприємцями більш прогресивних і ефективних технологій.

В середньому на одному підприємстві малого бізнесу у харчовій промисловості працювало 8 осіб. Заробітна плата одного працівника такого підприємства складала 473 грн., і порівняно з 2006р. зросла на третину. Але це зростання не дозволило досягнути рівня середньої заробітної плати по малому бізнесу у промисловості.

40% малих підприємств харчової промисловості не реалізовувало продукцію. Але водночас, за обсягом реалізації продукції, який склав близько 100 млн. грн., малі підприємства харчової промисловості посідають друге місце після машинобудування серед підприємств малого бізнесу у промисловості області.

Малі підприємства наростили виробництво свіжої та охолодженої свинини у 2 рази; копченої риби – у 1,8 рази; круп – у 1,7 рази; в'яленої, сушеної чи солоної риби – у 1,7 рази. Разом з тим скоротилось виробництво вершків, вершкового масла на 60%, неферментованих та кисломолочних сирів – на 50%, м'яса і субпродуктів свійської птиці – на 38%, макаронних виробів без начинки – на 31%, ковбасних виробів – на 20%.

Протягом останніх років витрати на реалізацію продукції на малих підприємствах харчової промисловості перевищували її обсяг, внаслідок чого витрати у розрахунку на одну гривню реалізованої продукції складають 104 коп., що свідчить про неефективність господарювання. Спричинили такий стан, насамперед, малі підприємства з виробництва дистильованих алкогольних напоїв, молочних продуктів та морозива, де на одиницю реалізованої продукції витрати становили 1,5 грн.

Головним критерієм ефективності функціонування підприємств, незалежно від виду економічної діяльності та форм господарювання, є фінансовий результат. Підприємства харчової промисловості значно погіршили свої фінансові показники, і у 2007р. отримали збитки в сумі більше 13 млн.грн.

Таким чином, у розвитку малого бізнесу існує багато проблем, які необхідно вирішувати. Сектор малого підприємництва дотепер ще не відіграє вагомій ролі у харчовій промисловості області (частка його продукції складає менше 2%) і не розвивається досить енергійно, що свідчить про невикористані резерви та потенційні можливості цього напрямку малого бізнесу.

Серед підприємств АПК, найбільша кількість малих підприємств налічує рослинництво та надання послуг у рослинництві (648 та 65 одиниць відповідно), решта припадає на малі підприємства, зайняті у сфері тваринництва (64 одиниці або 8%), лісове господарство та пов'язані з ним послуги (15 одиниць або 2%), змішане сільське господарство (12 одиниць або 2%).

Найбільша кількість малих підприємств сільського господарства зареєстровано у м. Одесі – 90 одиниць, друге місце належить Ізмаїльському району (53 одиниці), третє – Ширяївському району (48 одиниць). Рівень середньомісячної заробітної плати у сфері сільського господарства залишається невисоким і складає 786 грн. проти 1138 грн. в цілому по малих підприємствах області.

Малий бізнес сільського господарства не відіграє вагомій ролі в економіці області. Головними причинами є низький рівень переробки та висока ресурсовитратність виробництва; застарілий парк техніки та висока вартість імпортного обладнання. Все це призводить до відсутності можливості налагодити прибуткове виробництво і вигідно продати продукцію сільського господарства

Найбільша кількість малих підприємств області – у сфері послуг, які займаються: послугами з організації перевезення вантажів; послугами технічного обслуговування та ремонту автомобілів; послугами з організації подорожей; діяльністю у сфері культури та спорту; відпочинку та розваг; санітарними послугами; прибиранням сміття та знищенням відходів; підбором та забезпеченням персоналом; діяльністю у сфері інжинірингу, геології та геодезії; послугами прибирання виробничих та житлових приміщень, устаткування та транспортних засобів; діяльністю у сфері права; рекламною діяльністю; ремонтом побутових виробів та предметів особистого вжитку; послугами з оренди машин та устаткування; прокату побутових виробів і предметів особистого вжитку; діяльністю в сфері охорони здоров'я людини; операціями з нерухомим майном.

В умовах економічної кризи потрібно здійснити низку заходів щодо підтримки малого бізнесу як у регіоні, так і в країні в цілому. На даний момент існують певні ризики на шляху подолання кризи:

- політизація, коли замість формування консолідованої позиції щодо виходу з кризи відбувається політична боротьба;
- багато не виважених рішень «з колес» виноситься на засідання КМУ і приймаються без аналізу регуляторного впливу, оприлюднення, дотримання вимог закону [12].

Треба більш уважно придивлятися до досвіду європейських країн, які теж зайняті пошуком шляхів пом'якшення наслідків кризи, в першу чергу знижуючи облікову ставку та створюючи банкам умови для кредитування економіки. В першу

чергу необхідно забезпечити доступ до кредитних ресурсів, зменшити облікові ставки та стабілізувати курс гривні. Тенденція здешевлення гривні має об'єктивні причини, однак зниження за кілька місяців її курсу на Міжбанківській валютній біржі відносно долара США на 45% мале підприємництво не витримає [12].

2009 р. буде надзвичайно складним для економіки України. Зниження ВВП на 5% – надзвичайно оптимістичний сценарій. У зв'язку з цим є три основні проблеми, з якими вже зіткнулася Україна, і які стануть більш вираженими у 2009 р. Перша з них – це спад виробництва в усіх галузях промисловості. Друга – масове безробіття, третя – зменшення наповнення Державного бюджету.

Зважаючи на брак кредитних коштів, треба визначити галузі, які можуть не просто витратити кошти, а дати віддачу та стати рушійною силою для виходу з кризи інших секторів економіки. До таких галузей відносяться будівництво та роздрібна торгівля. Розвиток будівництва стимулюватиме металургійну промисловість і пов'язані з нею галузі, а роздрібна торгівля - агропромисловий комплекс та інші виробництва.

До поточних заходів антикризового пакету, на думку І. Бурковського [12], слід віднести:

- чітке визначення умов, процедур та механізмів надання державних гарантій з метою допомоги галузям та підприємствам, які переживають скруту;
- встановлення обмежень на максимальний розмір соціальних виплат;
- збільшення можливостей для надання державних гарантій на кредити разом з розробкою чітких критеріїв, надання таких гарантій та впровадженням ефективного контролю за використанням коштів;
- проведення швидкої та масштабної дерегуляції підприємницької діяльності, зниження адміністративних бар'єрів у сфері ліцензування, дозвільній системі, технічному регулюванні тощо;
- активізація політики на ринку праці, в тому числі розширення системи перекваліфікації та підвищення кваліфікації, сприяння міжрегіональній міграції.

Однією з найефективніших форм державної підтримки малого бізнесу є лізинг. Фінансовий лізинг передбачає надання малим підприємствам обладнання, а не грошей на їх придбання, що гарантує використання коштів у повному обсязі за призначенням. Широке застосування лізингу на малих підприємствах дозволить знизити ризик втрати наданих фінансових коштів. Крім того, розповсюдження лізингу дає малим підприємствам реальні шанси реалізувати перспективний план свого розвитку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Основна увага державної політики щодо розвитку малого бізнесу повинна зосереджуватися на створенні умов для залучення до самостійної підприємницької діяльності вільної робочої сили, що можливо виключно шляхом лібералізації процедур ведення господарської діяльності - скорочення обов'язкових процедур податкового та бухгалтерського обліку, спрощення правил ліцензування та перевірок їх дотримання, спрощення правил сертифікації та інших норм технічного регулювання.

Позитивні наслідки можуть дати:

- полегшення доступу до фінансових ресурсів шляхом зниження облікової ставки НБУ, стабілізація курсу гривні, вдосконалення та поширення державних механізмів;
- гарантування дешевих кредитів для малого підприємництва;
- зменшення адміністративних бар'єрів для розвитку бізнесу через скорочення кількості усіх видів контрольних перевірок;
- зменшення податкового навантаження через введення єдиного соціального внеску у розмірі не більше 25% для фізичної особи – підприємця;
- зменшення ставок оренди державного та комунального майна до 2–5% оціночної вартості такого майна;

- встановлення пільг щодо оподаткування прибутку малих підприємств;
- надання державних субсидій і дотацій;
- державна підтримка розвитку факторингової та лізингової діяльності;
- розміщення державного замовлення на випуск продукції та надання послуг сектором малих підприємств на конкурсній основі;
- створення розвинутої системи інформаційно-консультаційного забезпечення та ринкової інфраструктури [12].

Одеська міська рада розробила Програму підтримки малого бізнесу, яка включає:

- формування сприятливих нормативно-правових умов для започаткування та ефективного провадження підприємницької діяльності на основі реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності;
- створення умов для розвитку чесної конкуренції, забезпечення рівних умов здійснення підприємницької діяльності всіма суб'єктами господарювання;
- подальший розвиток інфраструктури в діяльності підприємництва, підвищення якості та розширення спектру їхніх послуг;
- розширення можливостей інформаційного забезпечення підприємців;
- розвиток зовнішньоекономічних та міжрегіональних зв'язків;
- спрощення умов започаткування власної справи та подальшої діяльності соціально-вразливих верств населення; створення нових робочих місць;
- розвиток системи підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери підприємництва;
- сприяння розвитку самоорганізації підприємців, консолідації діяльності органів влади і громадських об'єднань із захисту прав та інтересів представників малого бізнесу.

Література

1. Соціальні та економічні параметри середнього класу в Україні. Від пошуку до визначення // Економіст – 2005. – №7. – С.9-34.
2. Андронік О.Л. Досвід розвитку малого підприємництва для країн – учасниць Чорноморського економічного співробітництва // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Том 1. – Одеса, 2008. – С.470-477.
3. Регіональна соціально-економічна політика розвитку малого підприємництва в Україні. О.В. Орлова, Ї.В. Яцкевич // Экономические инновации, 2007. – Вып. 29. – С.227-232.
4. Як вижити малому та середньому бізнесу в умовах кризи // 674 (3) 19.01.2009 // Dokument HTML. – www.apteka.ua/online/28186/ - 83к.
5. Актуальні проблеми державної підтримки малого підприємництва України на сучасному етапі. – І.М. Копченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – №4 (35). – С. 115-119.
6. Механізм державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні. – В.В. Литвин // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі. – 2005. – № 5. – С. 36 - 43.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності. Закон України N 523-VI від 18 вересня 2008 року. – Офіц.вид. – (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 6, ст.21).
8. Про державну підтримку малого підприємництва. Закон України N2063-III від 19 жовтня 2000 року.– Офіц.вид. – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, N51-52, ст.447).
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // Dokument HTML. – www.ukrstat.gov.ua/.

10. Про затвердження Програми підтримки малого підприємництва в м. Одесі на 2007-2008 роки (Рішення Одеської міської ради №1125-V від 05.04.07р.). – Офіційний сайт міста Одеси // Dokument HTML. – www.odessa.ua/ - 76к.

11. Офіційний сайт головного управління статистики Одеської області // Dokument HTML. – www.od.ukrstat.gov.ua/ - 2к9.

12. Гордієнко Є. С. Державна підтримка малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс]/ Є.С. Гордієнко, А.О. Гордієнко, І.М. Сидоренко. – Донецьк: ДонНУЕТ // Dokument HTML. – www.pdaa.com.ua/np/pdf3/13.pdf.

Вісник соціально-економічних досліджень Вип.37, 2009.-С.247-253.